

vobis sunt, obsecro consenior et testis Christi passionum, qui et ejus quæ in futuro revelanda est gloriæ communicator, pascite qui est in vobis gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneæ secundum Deum; neque turpis lucri gratia, sed vo-

luntarie; neque dominantes in cleris, sed facti gregis ex animo; et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilis gloriæ coronam. Amen.

LIBER CONTRA EORUM SUPERSTITIONEM

QUI PICTURIS ET IMAGINIBUS SANCTORUM ADORATIONIS OBSEQUIUM DEFERENDUM PUTANT *.

Primum præceptum decalogi est dicente Deo: *Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis. Non habebis deos alienos in conspectu meo. Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium quæ in cælo sunt desuper, et quæ versantur in aquis sub terra. Non adorabis ea, et non coles.* Ad quæ verba beatus Augustinus brevissime subjungit, dicens (*Homil. in Exod. cap. 1*): « In primo præcepto prohibetur aliqua in significatione hominum Dei similitudo; non quia non habet imaginem Deus, sed quia nulla ejus imago coli debet, nisi illa quæ et hoc est quod ipse, nec ipsa pro illo, sed cum illo. » Hæc dicens beatus Augustinus docet nos breviter qualiter et cætera hujusmodi præcepta intelligere debeamus. Nam cum distincte dicatur non faciendam similitudinem omnium quæ in cælo sunt, aut quæ in terra, non de solis similitudinibus alienorum deorum intelligitur dictum, sed et de cælestibus creaturis, aut quæ in honore creatoris humanus sensus potuit excogitare. Propter quod et aperte Moyses loquitur ad populum, dicens: *Locutus est Dominus ad vos de medio ignis. Vocem verborum ejus audistis, et formam penitus non vidistis.* Et post pauca: *Custodite igitur sollicitè animas vestras. Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est Dominus vobis in Horeb de medio ignis; ne forte decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fe-*

minæ, similitudinem omnium jumentorum quæ sunt super terram, vel avium sub cæle volantium, atque reptilium quæ moventur in terra, sive piscium qui sub terra morantur in aquis; ne forte oculis elevatis ad cælum, videas solem et omnia astra cæli, et errore deceptus adores ea et colas. In quibus verbis summopere notandum est, quia si opera manuum Dei non sunt adoranda et colenda, nec in honore Dei quanto magis opera manuum hominum non sunt adoranda et colenda, nec in honore eorum quorum similitudines esse dicuntur.

II. Ex libro sancti Augustini de Civitate Dei x (cap. 1) quibus modis cultus dicatur: « Videndum ac disserendum est, quantum Deus donat, immortales ac beati in cælestibus sedibus, dominationibus, principatibus, potestatibus constituti, quos isti deos, et ex quibus quosdam vel bonos dæmones, vel nobiscum angelos nominant, quomodo credendi sint velle a nobis religionem pietatemque servari; hoc est, ut apertius dicam, utrum etiam sibi, an tantum Deo suo, qui etiam noster est, placeat eis ut sacra faciamus et sacrificemus, vel aliqua nostra, seu nos ipsos religionis ritibus consecremus. Illic est enim divinitati, vel, si expressius dicendum est, deitati debitus cultus; propter quem uno verbo significandum, quoniam mihi satis idoneum non occurrit Latinum, Græco ubi necesse est insinuo quid velim dicere. Latrari:

BALUZII

NOTÆ. moverunt auctoritatem censuræ Hispanicæ ac cardinalis Baronii. Ego crediderim Agobardum scripsisse quod omnes tum in Gallia, ut etiam a Sirundo observatum est, sentiebant. Sane instituti mei non est pronuntiare de arduis hisce quæstionibus. Attamen silere non possum mihi valde placere decreta concilii Cameracensis habiti anno 1565 sub Maximiliano a Bergis, archiepiscopo Cameracensi, quod sic statuit in causa imaginum: « Imagines in templis nullæ statuuntur, nisi episcopi consensu et judicio. Si quæ autem erectæ fuerint, ac præ se ferant quidquam quod non deceat, neque prototypo congruat, tolli eas aut mutari jubeto. Doceatur præterea populus imagini nullum cultum deberi aut propter materiam, aut propter elegantiam, aut propter pretium operis, aut propter quidvis aliud quod sit in artificio aut imaginis substantia; sed propter rem significatam, ad quam hic cultus et honos præcipue refertur. Et sic admonendus est animus orantis aut venerantis in rem signatam referri, et non in signum, quod nec audit, nec videt, nec sentit. » Vide Gulielmum Durandi in libro secundo de modo generalis concilii celebrandi, cap. 57.

* Invaluerat ævo Agobardi pessima superstitio, ut existimarent nonnulli imaginibus sanctorum ita ut Deificæ Trinitati servitium aut adorationem impendi debere. Quod adeo impium visum est Ecclesiæ Gallicanæ, ut et episcopi in synodo Francofordiensi congregati damnaverint secundam synodum Nicænam, quæ adorationem illam imaginum videbatur imperasse, et Carolus ipse Magnus stylum quoque adversus eam strinxisse putetur. Ludovico deinde Pio, Caroli filio, regnante, emicuit rursus in hoc argumento ardor episcoporum Galliæ: qui cum adorationem illam imaginum ferre non possent, nihil intentatum reliquerunt quo mentes fidelium ab eo errore revocarent. Et omnino, dum studebant veritati, videbantur facere contumeliam imaginibus, quibus crederes asseverasse nullum cultum deberi; retinendas tamen, ut ex earum aspectu fideles excitarentur ad imitationem sanctorum hominum. Unus multorum huic operi incubuit Agobardus, sed adeo vehementer, ut propterea existimaverint nonnulli librum hunc non esse admodum catholicum. Sed tamen quidam pii eruditique viri, post rem istam accurate discussam, senserunt nihil in eo esse quod aperte violet fidem Ecclesiæ, adeoque ab Agobardo sum-

quippe nostri, ubicunque sacrarum Scripturarum positum est, interpretati sunt servitum. Sed ea servitus, quæ debetur hominibus, secundum quam præcipit Apostolus servos dominis suis subditos esse debere, alio nomine Græce nuncupari solet. Latria vero secundum consuetudinem qua locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper aut tam frequenter ut pene semper, ea dicitur servitus, quæ pertinet ad colendum Deum. Proinde si tantummodo cultus ipse dicatur, non soli Deo deberi videtur. Dicimur enim etiam colere homines, quos honorifica vel recordatione vel præsentia frequentamus. Nec solum ea quibus nos religiosa humilitate subjicimus, sed quædam etiam quæ subjecta sunt nobis perhibentur coli. Nam ex hoc verbo et agricolæ et coloni et incolæ vocantur. Et ipsos deos non ob aliud appellant cœlicolas, nisi quod cœlum colant; non utique venerando, sed inhabitando, tanquam cœli quosdam colonos; non sicut appellantur coloni, qui conditionem debent genitili solo propter agriculturam sub dominio possessorum, sed, sicut ait quidam Latini eloquii magnus auctor (Virg. *Æn.* 1, 16):

Urbs antiqua fuit, Tyrli tennere coloni.

Ab incolendo colonos vocavit, non ab agricultura. Hinc et civitates a majoribus civitatibus vel populorum examinibus conditæ, coloniæ nuncupantur. At per hoc cultum quidem non deberi nisi Deo, propria quadam notione verbi hujus omnino verissimum est. Sed quia et aliarum rerum dicitur cultus, ideo Latine uno verbo significari cultus Deo debitus non potest. Nam et ipsa religio, quamvis distinctius non quemlibet, sed Dei cultum significare videatur (unde isto nomine interpretati sunt nostri eam quæ Græce *θρησκεία* dicitur), tamen quia Latina loquendi consuetudine non solum imperitorum, verum etiam doctissimorum et cognationibus humanis, atque affinitatibus, et quibusque necessitudinibus dicitur exhibenda religio, non eo vocabulo vitatur ambiguum, cum de cultu deitatis vertitur quæstio, ut fideiter dicere valeamus religionem non esse nisi cultum Dei: « quoniam videtur hoc verbum a significanda observantia propinquitatis humanæ insolenter auferri. Pietas quoque proprie Dei cultus intelligi solet, quam Græci *εὐσεβείαν* vocant. Hæc tamen et erga parentes officiose haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiæ frequentatur. Quod ideo arbitror evenisse, quia hæc fieri præcipue mandat Deus, eaque sibi vel pro sacrificiis vel præ sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est, ut et Deus ipse dicatur pius: quem sane Græci nullo suo sermonis usu *εὐσεβῆν* vocant, quamvis *εὐσεβείαν* pro misericordia illorum etiam vulgus usurpet. Unde in quibusdam Scripturarum locis, ut distinctio certior appareret, non *εὐσεβείαν*, quod ex bono cultu, sed *θεοσεβείαν*, quod ex Dei cultu compositum resonat, dicere maluerunt. Utrumlibet autem horum nos uno verbo enuntiare non possumus. Quæ itaque *λατρεία* Græce nuncu-

atur, et Latine interpretatur servitus, sed ea qua colimus Deum: vel quæ *θρησκεία* Græce, Latine autem religio dicitur, sed ea quæ nobis est erga Deum; vel quam illi *θεοσεβείαν*, nos vero non uno verbo exprimere, sed Dei cultum possumus appellare: hanc ei tantum Deo deberi dicimus qui verus est Deus, facitque suos cultores deos. Quicumque igitur sunt in cœlestibus habitationibus immortales et beati, si nos non amant, nec beatos esse nos volunt, colendi utique non sunt; si autem amant et beatos esse volunt, profecto inde volunt, unde et ipsi sunt. »

In eodem libro post pauca (Cap. 4): « Huic nos servitum, quæ latria Græce dicitur, sive in quibusque sacramentis, sive in nobis ipsis debemus. Hujus enim templum simul omnes, et singula templa sumus: quia et omnium concordiam, et singulos inhabitare dignatur; non in omnibus, quam in singulis major: quoniam nec mole distenditur, nec partitione minuitur. Cum ad illum sursum est, ejus est altare nostrum; ejus unigenito cum sacerdote placamus; ei cruentas victimas cædimus, quando usque ad sanguinem pro ejus veritate certamus; eum suavissimo adolemus incensu, cum in ejus conspectu pio sanctoque amore flagramus. Ei dona ejus in nobis, nosque ipsos vovemus et reddimus; ei beneficiorum ejus solemnitatibus festis et diebus statutis dicamus sacram usque memoriam, ne volumine temporum ingrata subrepat oblivio; ei sacrificamus hostiam humilitatis et laudis in ara cordis igne fervidæ charitatis. Ad hunc videndum, sicut videri poterit, eique cohærendum, ab omni peccatorum et cupiditatum malorum labe mundamur, et ejus nomine consecramur. Ipse enim fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis. Hunc eligentes vel potius religentes, amiseramus enim negligentes; hunc ergo religentes, unde et religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus, ut perveniendo quiescamus; ideo beati, quia illo fine perfecti. »

III. Quod inter Deum et homines nullus sit alius mediator quærendus, nisi ille qui Deus et homo est, ex lib. ix sancti Augustini in opere superius memorato (Cap. 15): « Multitudo quæ beata est, unius Dei participatione fit beata. Cujus participationis privatione misera multitudo malorum angelorum, quæ se opponit potius ad impedimentum quam interponit ad beatitudinis adjutorium, etiam ipsa multitudine obstreperit quodammodo, ne possit ad illud unum beatificum perveniri, ad quod ut perduceremur, non multis, sed uno mediatore opus erat, et hoc eo ipso cujus participatione simus beati, hoc est. Verbo Dei, non facto, sed per quod facta sunt omnia. Nec tamen ob hoc mediator est, quia Verbum: (maxime quippe immortale et maxime beatum Verbum longe est a mortalibus miseris), sed mediator per quod homo, eo ipso utique ostendens ad illud non solum beatum, verum etiam beatificum bonum non oportere quæri alios mediatores per quos arbitremur nobis perventionis gradus esse molientes,

quia beatus et pacificus Deus, factus particeps humanitatis nostræ, compendium præbuit participandæ divinitatis suæ. Neque enim nos a mortalitate et miseria liberans, ad angelos immortales beatosque ita perducit ut eorum participatione etiam nos immortales et beati simus, sed ad illam Trinitatem, cujus et angeli participatione beati sunt. Ideo quando in forma servi, ut mediator esset, infra angelos esse voluit, in forma Dei super angelos mansit: idem in inferioribus via vitæ, qui in superioribus vita. »

IV. Ex libro x ejusdem operis, ubi evidentissime exemplo Domini Jesu Christi docet beatus Augustinus nulli creaturæ sacrificandum, ita docens (Cap. 19, 20): « Qui autem putant hæc visibilia sacrificia diis aliis congruere, summo vero Deo tanquam invisibili invisibilia et majora majori, meliorique meliora, qualia sunt puræ mentis et bonæ voluntatis officia, profecto nesciunt hæc ita signa esse illorum, sicut verba sonantia signa sunt rerum. Quocirca sicut orantes voces, cui res ipsas in corde quas significamus offerimus; ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendum esse noverimus quam illi, cujus in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus. Tunc nobis favent, nobisque congaudent, atque ad hoc ipsum nos pro suis viribus adjuvant angeli quique virtutesque superiores, et ipsa bonitate ac pietate potentiores. Si autem illis hæc exhibere voluerimus, non libenter accipiunt; et cum ad homines ita mittuntur ut eorum presentia sentiantur, apertissime vetant. Sunt de his exempla in litteris sanctis. Putaverunt quidam deferendum angelis honorem, vel adorando, vel sacrificando, qui debetur Deo; et eorum sunt admonitione prohibiti, jussique sunt hoc ei deferre, cui uni fas esse noverunt. Imitati sunt angelos sanctos etiam sancti homines Dei. Nam Paulus et Barnabas in Lycaonia facto quodam miraculo sanitatis, putati sunt dii, eisque Lycaonii victimas immolare voluerunt: quod a se humili pietate removens, eis in quem crederent annuntiaverunt Deum. Nec ob aliud fallaces illi superbe sibi hoc exigunt, nisi quia vero Deo deberi sciunt. Non enim revera (ut ait Porphyrius, et nonnulli putant) cadaverinis nidoribus, sed divinis honoribus gaudent. Copiam vero nidorum magnam habent undique, etsi amplius vellent, ipsi sibi poterant exhibere. Qui ergo divinitatem sibi arrogant spiritus, non cujuslibet corporis fumo, sed supplicantis animo delectantur, cui decepto subjectoque dominantur, intercludentes iter ad Deum verum, ne sit homo illius sacrificium, dum sacrificatur cuiquam præter illum. Unde verus ille mediator, in quantum formam servî accipiens, mediator effectus est Dei et hominum homo Christus Jesus, cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo et unus est Deus, tamen in forma servî sacrificium maluit esse quam sumere, ne vel hæc occasione quisquam existimaret nulli et sacrificandum esse creaturæ. »

V. Item ex libro præfati operis x quod nulla creatura colens Deum velit pro illo coli cui et ipsa subdita est (Cap. 4): « Quæcumque igitur immortalis potestas quantalibet virtute prædita, si nos diligit sicut seipsam, ei vult esse subditos, ut beati simus, cui et ipsa subdita beata est. Si ergo non colit Deum, misera est, quia privatur Deo. Illi enim potius divinæ sententiæ suffragatur, et dilectionis viribus favet, qua scriptum est: *Sacrificans diis eradicabitur, nisi Domino soli.* Nam, ut alia nunc taceam quæ pertinent ad religionis obsequium quo colitur Deus, sacrificium certe nullus hominum est qui audeat dicere deheri, nisi Deo. Multa denique de cultu divino usurpata sunt, quæ honoribus deferuntur humanis, sive humilitate nimia, sive adulatione pestifera; ita tamen ut quibus ea deferuntur, homines haberentur, qui dicuntur colendi et venerandi; si autem multum eis additur, et adorandi. Quis vero sacrificandum censuit, nisi ei quem aut scivit Deum, aut putavit, aut fluxit? »

VI. Ex libro sancti Augustini de vera Religione, apud quos potissimum Deus verus querendus sit (Cap. 15): « Prius ergo sequendi sunt, inquit, qui unum summum solum verum Deum et solum colendum esse dicunt. Si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandum est. Sicut enim in ipsa rerum natura major est auctoritas unius ad unum omnia redigentis, nec in genere humano multitudinis ulla potentia est nisi consentientis; ita in religione qui ad unum vocant, eorum major et fide dignior esse debet auctoritas. »

VII. Ex homilia xxv sancti Gregorii papæ super Evangelia, qualiter etiam apud sanctos Deus querendus sit: « Querentes autem nos vigiles inveniunt qui custodiunt civitatem; quia sancti Patres, qui Ecclesiæ statum custodiunt, bonis nostris studiis occurrunt, ut suo vel verbo vel scripto nos doceant: quos cum paululum pertransimus, invenimus quem diligimus. Quia Redemptor noster, etsi humilitate homo inter homines, divinitate tamen supra homines fuit. Cum ergo transeuntur vigiles, dilectus invenitur: quia cum prophetas et apostolos infra ipsum esse conspicimus, illum qui natura Deus est, supra homines consideramus. »

IIis inde sententia Cantici Canticorum (ubi ex persona sanctæ Ecclesiæ dicitur: *Invenrunt me vigiles qui custodiunt civitatem. Num quem dilexit anima mea vidistis? Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea.*) ex prædicta homilia breviter adnotatis, nunc videamus quid idem Pater in libro xviii explanationis in Job de eisdem verbis dicat. Ait ergo (Cap. 35): « Cum redemptorem solum Ecclesia quæreretur, in ipsis antiquis prædicatoribus spem figere noluit, quæ dicit: *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea.* Illum quippe invenire non posset, si istos transire noluisset. » Consona huic intellectui beatus Augustinus in homilia prima Evangelii secundum Joannem loquitur dicens (Tract. 1): « De ipsis montibus est Joannes:

de quibus paulo ante cantavimus, d.centes : *Levavi oculos meos ad montes, unde veniet auxilium mihi.* Ergo, fratres charissimi, si vultis intelligere, levate oculos ad istum montem, id est, erigite vos ad evangelistam, erigite vos ad ejus seasum. Sed quia montes isti pacem suscipiunt, non potest autem esse in pace qui spem ponit in homine; nolite sic erigere oculos in montem, ut putetis in homine spem vestram esse collocandam, et sic dicite : *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi*, ut statim subjungatis : *Auxilium meum a Domino qui fecit cælum et terram.* Ergo levemus oculos in montes, unde veniet auxilium nobis. Et tamen non ipsi montes sunt, in quibus spes nostra ponenda est. Accipiunt enim montes quod vobis ministrent. Unde et montes accipiunt ubi spes ponenda est, cum oculis nostros levamus ad Scripturas, quia per homines ministratæ sunt Scripturæ. Levavimus oculos nostros ad montes unde auxilium veniet. Sed tamen quia ipsi homines qui scripserunt Scripturas, non de se lucebant; (sed ille erat lumen illorum qui illuminat hominem omnem venientem in hunc mundum; et mons erat ille Joannes Baptista, qui dixit, *Non sum ego Christus*, ne quisquam in monte spem ponens, caderet ab illo qui montes illustrat. Et ipse confessus, ait : *Quoniam de plenitudine ejus omnes accepimus*,) ita debes dicere : *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Ne auxilium quod tibi venit, montibus imputes, sed sequaris et dicas : *Auxilium meum a Domino qui fecit cælum et terram.* Ergo, fratres, ad hoc ista monuerim, ut quando crexistis cor ad Scripturas, cum sonaret Evangelium : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, et cætera. Quæ lecta sunt ut intelligatis vos levasse oculos in montes. Nisi enim ista dicerent, unde omnino cogitaretis, non inveniretis. Ergo ex montibus venit vobis auxilium, ut hæc vel audiretis : si nondum potestis intelligere quod audistis, invocate auxilium a Domino qui fecit cælum et terram, quia montes sic potuerunt loqui, ut non possint ipsi illuminare, quia et ipsi illuminati sunt audiendo. Inde qui hæc dixit accepit, Joannes ille, fratres, qui discumbebat super pectus Domini, et de pectore Domini bibebat quod nobis propinaret. Sed propinavit verba. Intellectum autem inde debes capere, unde et ipse biberat, qui tibi propinavit. Istis etiam paria hic ideam doctor in prædici operis homilia duodecima loquitur, cum verba Joannis Baptistæ tractaret, qui ad discipulos suos Joannes respondit, dicens : « Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim : *Ego non sum Christus*. Tanquam dicens : *Quid vos fallitis?* Vos ipsi mihi quomodo proposuistis istam quæstionem? Quid mihi dixistis? *Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui testimonium perhibuisti?* Nostis ergo quale testimonium illi perhibui modo? Dicturus sum non esse illum quem dixi esse ego, qui aliquid accepi de cælo, ut aliquid essem. Ina-

nem me vultis esse, ut loquar contra veritatem. Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de cælo. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim : *Ego non sum Christus*. Non es tu Christus! Sed quid si major illo, quia tu illum baptizasti? Missus sum. Ego præco sum, ille judex est. Et audi testimonium multo vehementius, multo expressius. Videte quid nobiscum agitur. Videte quid amare debeamus. Videte quia aliquem hominem amare præ Christo, adulterium est. Quare hoc dico, attendamus vocem Joannis. Poterat in illo errari; poterat ipse putari qui non erat: respuit a se falsum honorem, ut teneat solidam veritatem. Videte quid dicat Christum, quid se; *Qui habet sponsam, sponsus est. Casti estote, sponsum amate.* Quid autem tu es? Quid nobis dicis? *Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.* Et post pauca : « Vide, inquit, stantem in solido : *Non sum dignus corrigiam calciamenti ejus solvere.* Bene te humilias, merito stas, merito non cadis, merito audis, et gaudio gaudes propter vocem sponsi. Sic et Apostolus amicus sponsi zelat, et ipse non sibi, sed sponso. Audiat vocem zelantis zelo Dei. Vos zelo dixit, non meo, non mihi, sed zelo Dei. Unde? Quomodo? Quem zelas, cui zelas? *Desponsari enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo.* Quid ergo times? Quare zelas? *Timeo, inquit, ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, sic et vestri sensus corrumpantur a castitate, quæ est in Christo.* Omnis Ecclesia, virgo appellata est. Diversa esse membra Ecclesiæ, diversis pollere donis videtis atque gaudetis. Alii conjugati, aliæ conjugatæ; alii viduati, uxores ultra non quærunt; aliæ viduatæ, maritos ultra non quærunt; alii integritatem ab ineunte ætate conservant; aliæ virginitatem suam Deo roverunt. Diversa sunt munera; sed omnes isti, una virgo est. Ubi ista virginitas? Non enim in corpore. In corpore paucorum seminarum. Etsi dici virginitas in viris potest, paucorum sanctitatis. Integritas etiam corporis est in Ecclesia, et honorabilis membrum est. Alia autem sunt membra in corpore: sed omnia in mente servant virginitatem. Quæ est virginitas mentis? Integra fides, solida spes, sincera charitas. Hanc virginitatem timebat ille qui zelabat sponso a serpente corrumpi. Sicut enim membrum corporis violatur in quodam loco, sic seductio linguæ violat virginitatem cordis. »

VIII. Ex libro de Civitate Dei IX (Cap. 25) sancti Augustini: Quod licet sancti angeli atque homines nuncupentur dii, nequaquam tamen possint iidem sancti angeli appellari dii deorum, id est, hominum sanctorum. Ex qua consideratione colligitur, quia si angeli sancti non possunt dici dii hominum, multo minus homines. Ait itaque idem doctor: « Verumtamen cum a nobis quæritur, si homines dicti sunt dii, quod in populo dii sunt, quem per angelos vel per homines alloquitur Deus; quanto magis immortales eo nomine digni sunt, qui ea fruuntur beatitudine,

ad quam Deum colendo cupiunt homines pervenire ; A quid respondebimus, nisi non frustra in Scripturis sanctis expressius homines nuncupatos deos, quam illos immortales et beatos, quibus nos æquales futuros in resurrectione promittitur ; ne scilicet propter illorum excellentiam aliquem eorum nobis constituere Deum infidelis auderet infirmitas. Quod in homine facile est evitare. Et evidentius dici debuerunt homines dii in populo Dei, ut certi ac fidentes fierent eum esse Deum suum, qui dictus est Deus deorum. Quia etsi appellantur dii immortales illi, et beati, qui in cælis sunt, non tamen dicti sunt dii deorum, id est, dii hominum in populo Dei constitutorum, quibus dictum est : *Ego dixi : dii estis, et filii Excelsi omnes*. Hinc est quod ait Apostolus : *Etsi sunt qui dicantur dii, sive in cælo, sive in terra, B (sicuti sunt dii multi, et domini multi) nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso ; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum.* »

IX. His ita se habentibus, est modus divinæ, sive evangelicæ, vel etiam humanæ gloriæ ; sicut Alchimus Avitus episcopus Viennensis in Dialogo, ubi cum Gundobado rege loquitur, dicit : « Illud tamen quod ab æqualitate cœlestis gloriæ Patrem et Filium, perinde ut creaturam angelicam secludentes, quamdam mihi invidiam illicite supernis virtutibus delati honoris obtenditis, dicentes : Ergo et angelis, atque archangelis, et quæcunque in excelsis sunt, gloriam ferre debemus ; licet minime pertineat ad causam, etiam ad præsens non omnino sic renuo, quasi creaturæ sublimes atque præstanti gloriam ferre timeamus. Est quippe divinæ, est angelicæ, est etiam humanæ gloriæ modus, quem in multis Scripturarum locis invenimus et sanctorum meritis et apicibus regum sine vitio assentationis ascribi. Quæ enim inter homines prima gloria, gloria hæc est omnibus sanctis ejus ; et in Evangelio Dominus dicit, quod nec Salomon in omni gloria sua sic vestitus est, sicut lilius flosculus specie naturali. »

X. Audiamus nunc his paria beatum Hieronymum prædicantem. Dicit enim in epistola quam pro^a schismate Vigilantii ad Riparium presbyterum transmisit : « Nos autem, non dico martyrum reliquias, sed nec solem quidem et lunam, et angelos, et archangelos, non seraphim, non cherubim, et omne nomen quod nominatur in præsentis sæculo, et in futuro, colimus et veneramus ; ne serviamus creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Honoramus autem reliquias martyrum, ut eum cuius sunt martyres adoremus. Honoramus vos, ut honores servorum redundant ad Dominum, qui ait : *Qui vos suscipit, me suscipit.* »

XI. Consonat huic beatus Augustinus in libro pri-

mo de Civitate Dei (Cap. 13), ita loquens : « Nec contemnenda et abijcienda corpora defunctorum justorum, quibus tanquam organis et vasis ad omnia bona opera sanctus usus est Spiritus. Si enim paterna vestis et annulus, ac si quid hujusmodi, tanto clarius est posteris, quanto erga parentes major affectus ; nullo modo ipsa spernenda sunt corpora, quæ utique multo familiarius atque conjunctius quam quælibet indumenta gestamus. Hæc enim non ad ornamentum vel adjutorium quod adhibetur extrinsecus, sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Unde et antiquorum justorum funera officiosa pietate curata sunt, et exsequiæ celebratæ, et sepultura provisæ ; ipsique cum viverent, de sepeliendis vel etiam transferendis suis corporibus, filiis mandaverunt. Ipse quoque Dominus die tertio resurrexurus, religiosæ mulieris bonum opus prædicat, prædicandumque commendat, quod unguentum pretiosum supra membra ejus effuderit, atque hoc ad eum sepeliendum fecerit. Et laudabiliter commemorantur in Evangelio, qui corpus ejus de cruce acceptum diligenter atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt. Verumtamen istæ auctoritates non hoc admonent, quod insit ullus cadaveribus sensus ; sed ad Dei providentiam, cui etiam talia pietatis officia placent, corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis astruendam. »

Item Augustinus in libro octavo ejusdem operis (Cap. 27) : « Nec tamen martyribus templa, sacerdotia, sacra et sacrificia constituimus : quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Honoramus sane memorias eorum tanquam sanctorum hominum Dei, qui usque ad mortem corporum suorum pro veritate certarunt, ut innotesceret vera religio, falsis fictisque convictis. Quod etiamsi qui antea sentiebant, timendo reprimebant. Quis autem audit aliquando fidelium stantem sacerdotem ad altare, etiam super sanctum corpus martyris ad Dei honorem cultumque constructum, dicere in precibus : Offero tibi sacrificium, Petre, vel Paule, vel Cypriane ? cum apud eorum memorias offeratur Deo, qui eos et homines et martyres fecit, et sanctis suis angelis cœlesti honore sociavit ; ut ea celebritate et Deo vero illorum victoriis gratias agamus, et nos ad imitationem talium coronarum atque palmarum, eodem invocato in auxilium, ex illorum memoriæ renovatione adhortemur. Quæcunque igitur adhibentur religiosorum obsequia in martyrum locis, ornamenta sunt memoriarum, non sacra vel sacrificia mortuorum tanquam deorum. Quicumque etiam epulas suas eo deferunt ; quod quidem a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo : tamen quicumque id faciunt.

BALUZII NOTÆ.

^a *Schismate Vigilantii*. Celebris est hic homo ob aculeas Hieronymi in eum descriptiones. Et constat hominem fuisse valde hæreticum, ac meritum ut adversus eum excandesceret Hieronymus. Ac vulgo putant hominem fuisse Hispanum. Sed illam opinio-

nem esse falsam evincit illustrissimus vir Petrus de Marca archiepiscopus Parisiensis in *Dissertatione de patria Vigilantii*, quam olim in publicum exire faciemus. Probat autem Aquitanum fuisse.

quas cum apposuerint orant et auferunt ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita martyrum in nomine Domini martyrum. Non autem esse ista sacrificia martyrum novit, qui novit unum, quod etiam illic offertur sacrificium Christianorum. Nos itaque martyres nostros, nec divinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, sicut colunt pagani deos suos; nec sacrificia illis offerimus, nec eorum probra in eorum sacra convertimus. »

Dicit etiam in libro quem de sex dierum opere scripsit (Quæst. in Gen. lib. 1, cap. 84), quod statuit lapidem Jacob, quem sibi ad caput posuerat, et constituit eum titulum, et perfudit illum oleo, non aliquid idololatriæ simile fecit. Non enim vel tunc vel postea frequentavit lapidem adorando, aut ei sacrificando; sed signum fuit in prophetia evidentissime constitutum, quæ pertinent ad unctionem. Unde Christi nomen a chrismate est. Non solum enim lapidi sacrificandum non est, sed nec ulli corporali incorporalivæ creaturæ, nec in alicujus honorem præter solius vivi Dei templum construendum. Quod eum in aliis, tum in disputatione quam cum Maximo Manichæo incomminus habuit, probat beatus Augustinus his verbis: « Si Deus Spiritus sanctus non esset, templum utique nos ipsos non haberet. Scriptum est quippe in Apostolo: *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Et iterum: *Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est Spiritus sancti, quem habetis a Deo?* Nonne si templum alicui sancto angelo excellentissimo de lignis et lapidibus faceremus, anathematizaremur a veritate Christi, et ad Ecclesia Dei, quoniam creaturæ exhiberemus eam servitutem, quæ uni tantum debetur Deo? »

XII. Deus igitur solus est, sicut jam superius multoties ostendimus, in quo spem nostræ beatitudinis collocare debemus, sicut idem Pater in libro de Doctrina Christiana primo his verbis insinuat, dicens (Lib. 1, cap. 32, 33): « Cujus nos miseremur, et cui consulimus, ad ejus quidem utilitatem id facimus, eamque intuemur. Sed nescio quomodo etiam nostra sit consequens, cum eam misericordiam quam impendimus egenti sine mercede non relinquit Deus. Hæc autem merces summa est, ut ipso perfruamur, et omnes qui eo fruimur, nobis etiam invicem in ipso perfruamur. Nam si in nobis id facimus, remanemus in via, et spem beatitudinis nostræ in homine aut in angelo collocamus: quod et homo superbus et angelus superbus arrogant sibi, atque in se aliorum spem gaudent constitui. Sanctus autem homo et sanctus angelus etiam fessos nos atque in se quiescere et remanere cupientes reficiunt potius, aut eo sumptu quem propter nos,

A aut illo etiam quem propter se acceperunt, acceperunt tamen, atque ita reflectos in illum ire compellunt, quo fruentes pariter beati simus. Nam et Apostolus exclamat: *Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis? Aut in nomine Pauli baptizati estis? Et: Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Et angelus hominem se adorantem monet, ut illum potius adoret, sub quo ei Domino etiam ipse conservus est. Cum autem homine in Deo frueris, Deo potius quam homine frueris. Illo enim frueris quo efficiaris beatus; et ad eum te pervenisse lætaberis, in quo spem ponis ut venias. Inde ad Philemonem Paulus: *Ita, frater, inquit, ego te fruar in Domino.* Quod si non addidisset, *in Domino, et te fruar tantum dixisset, in eo constituisset spem beatitudinis suæ.* »

XIII. Quod autem sola rationalis creatura possit effici beata, et hoc ipsum bonum non habeat nisi a Deo, idem doctor testatur in libro de Civitate Dei XII (Cap. 1), ita loquens: « Non est creaturæ rationalis vel intellectualis bonum, quo beata sit, nisi Deus. Itaque quamvis non omnis beata possit esse creatura (neque enim hoc munus adipiscuntur aut capiunt feræ, ligna, saxa, et si quid ejusmodi est), ea tamen quæ potest, non ex se ipsa potest, quia ex nihilo creata est, sed ex illo, a quo creata est. Hoc enim adepto beata est, quo amisso, misera est. Ille vero qui non alio, sed se ipso bono beatus est, ideo miser non potest esse, quia non se potest amittere. Dicimus itaque immutabile bonum non esse, nisi unum verum beatum Deum: ea vero quæ fecit, bona quidem esse quod ab illo, verumtamen mutabilia, quod non de illo, sed de nihilo facta sunt. Quanquam ergo summa non sint quibus est Deus majus bonum; magna sunt tamen ea mutabilia bona quæ adhærere possunt, ut beata sint, immutabili bono, quod usque adeo bonum eorum est, ut sine illo misera esse necesse sit. »

Ex libro de vera Religione (Cap. 55): « Non sit ergo nobis religio cultus corporum æthereorum atque cælestium, sed ejus cujus contemplatione beati sumus. Neque enim et nos videndo angelum beati sumus, sed videndo veritatem, qua etiam ipsos diligimus angelos, et eis congratulamur. Nec invidemus quod eo paratiores et nullis molestiis interpedientibus perfruuntur: sed magis eos diligimus, quoniam et nos tale aliquid sperare a communi Domino jussi sumus. Quare honoramus eos charitate, non servitute. Nec eis templa constituimus. Nolunt enim se sic honorari a nobis, quia nos ipsos, cum boni sumus, templa summi Dei esse noverunt. »

Nam et cum exaudiunt angeli, Deus exaudit tanquam in vero nec manufacto templo suo, sicut in omnibus sanctis suis, ejusque temporaliter fiunt

BALUZII NOTÆ.

Nec in alicujus honorem. Sic ait Agobardus non licere cuiquam dedicare templum in honorem alicujus sancti, sed tantum solius Dei. Sed opinor mutaturum fuisse sententiam, si hoc nostro sæculo vixis-

set, quo receptum est ecclesias dedicari in honore sanctorum. Olim ecclesie dedicabantur in honorem Dei; et in eis erant memoriæ martyrum.

jussa æterna sine lege conspecta. Nec movere debet, quod cum sit invisibilis, sæpe visibiliter patribus apparuisse memoratur. Sicut enim sonus qui auditur, sententia in silentio intelligentiæ constituta, non est hoc quod ipsa, ita et species qua visus est Deus in natura invisibili constitutus, non erat quod ipse. Verumtamen ipse in eadem specie corporali videtur; sicut illa sententia ipsa in sono vocis auditur; nec illi ignorabant invisibilem Deum in specie corporali, quod ipse non erat, se videre. Nam et loquebatur cum loquente Moyses, et ei tamen dicebat: *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum scienter, ut videam te.*

XIV. Item Augustinus in libro quinto (Cap. 4) de Trinitate dicit: « Ea quæ de natura incommutabili et invisibili, summoque vivente, et sibi sufficiente, dicuntur non esse consuetudine visibilium, atque mutabilium, et mortalium, vel egenarum rerum metienda, sed etiam in his, inquit, etiam quæ nostris corporalibus adjacent sensibus, vel quod nos ipsi in interiore homine sumus, scientia comprehendere laboremus, nec sufficimus, non tamen impudenter in illa quæ supra sunt divina et ineffabilia pietas fidelis ardescit, non quam suarum virium inflat arrogantia, sed quam gratia ipsius Creatoris et Salvatoris inflammat. Nam quo intellectu homo Deum capit, qui ipsum intellectum suum, quo cum vult capere, nondum capit? Si autem hunc jam capit, attendat diligenter nihil eo esse in sua natura melius, et videat utrum videat ibi ulla lineamenta formarum, nitores colorum, spatiosam granditatem, partium distantiam, molis distinctionem, aliquas per locorum intervalla motiones, vel quid ejusmodi. Nihil certe istorum invenimus in eo quo in natura nostra nihil melius invenimus, id est, in nostro intellectu, quo sapientiam capimus, quantum capaces sumus. Quod ergo non invenimus in meliore nostro, non debemus in illo quærere quod longe melius est meliore nostro. Ut sic intelligamus Deum si possumus, quantum possumus, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ulla sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnimodo invenire quid sit, pie tamen cavet, quantum potest, aliquid de illo sentire quod non sit. »

XV. Quantum autem visibilia noceant ad invisibilia capienda, et quantum amor corporarum rerum, etiam bonarum, ad spiritualia contemplanda, ipse Dominus demonstrat, dicens: *Ego veritatem dico vobis. Expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero,*

Paracletus non veniet ad vos. Si autem abiero, mittam eum ad vos (Joan. xvi, 7). In quibus verbis hunc sensum esse sæpe nominatus pater Augustinus (doctet) (Tract. xcvi in Joan. cap. xvi): « Expedit vobis ut hæc forma servi auferatur a vobis. Caro quidem factum Verbum habito in vobis; sed nolo adhuc me carnaliter diligatis, et isto lacte contenti, semper infantes esse cupiatis. Si alimenta tenera, quibus vos alui, non subtraxero, solidum cibum non esuriatis; si carnaliter esurire non destiteritis, capaces Spiritus non eritis. Nam quid est, Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos? Nunquid hic positus, cum non poterat mittere? Quis hoc dixerit? Neque enim ubi ille erat, iste inde recessit. Quid est ergo, Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos? nisi. Non potestis capere Spiritum, nisi carnaliter designatis diligere Christum. Unde ille qui jam ceperat Spiritum: *Etsi noveramus Christum, inquit, secundum carnem, sed nunc jam non novimus.* Ipsam quippe carnem Christi, non secundum carnem vocavit, qui Verbum carnem factum spiritaliter novit. Hoc nimirum significare voluit magister bonus, dicendo: *Si enim non abiero, Paracletus non veniet. Si autem abiero, mittam eum ad vos.* Christo autem descendente corporaliter, non solum Spiritus sanctus, sed et Pater, et Filius illis adfuit spiritaliter. Ac per hoc, cum ex carnalibus essent spiritales futuri, profecto et Patrem et Filium et Spiritum sanctum capacius fuerant habituri. »

XVI. Nemo igitur sapientum ignorat, quod homo fidelis, ut proficiat ab exterioribus, introrsus trahendus est, non ab interioribus exteriori projiciendus, ut deficiat. Transire enim debet de carne ad animam, de corpore ad spiritum, de visibilibus ad invisibilia, de mundo ad Deum. Et iste dicitur profectus, si ad meliora quis transeat, non ad deteriora. Melius vero esse animum, deterius corpus, eminentius spiritum, infimam carnem, novit qui ea quæ paulo superius sunt posita sancti Augustini verba legit et intelligit. Multo autem his deteriora esse quæ humana et carnalis præsumptio fingit, etiam stulti consentiunt. In quo genere istæ quoque inveniuntur, quas sanctas appellant imagines non solum sacrilegi, ex eo quod divinum cultum operibus manuum suarum exhibent; sed et insipientes, sanctitatem eis quæ sine anima sunt imaginibus tribuendo: nec hoc solum, sed sanctificationem quoque, quam per Verbum Dei fieri testatur Apostolus, eis quæ nunquam locuta sunt simulacris dementer concedendo. Denique Geleon, qui, teste angelo, virorum fortissimus exstitit, et mortuus dicitur in senectute bona, postulavit, ut narrat Scriptura divina, a sociis de præda inanes

BALUZII NOTÆ.

* *Ad meliora quis transeat.* Sic Polycarpus apud Eusebium lib. iv, cap. 13, ait: « Neque enim nobis a melioribus ad deteriora mutabilis mens est. Pulchrum quidem atque honestum ducimus a vitiis ad virtutem transcurrere. » Ex versione viri clarissimi Henrici Valesii.

† *Sanctas appellant imagines.* Indignatur Agobardus,

et merito, quod sanctas imagines dicerent, sanctitatem rebus inanimatis tribuentes, et operibus manuum suarum. Nihil tamen vetat quin aliquo modo dici possint sanctæ, habita ratione personarum quæ in tabulis illis pictæ sunt, vel factæ. Atque ob eam causam eas sanctas vocat Beda in Historia abbatum Wiremuthensium nuper edita.

zureas, et accepit; fecitque ex eis Ephod, et posuit illud in civitate sua Ephra; fornicatusque est omnis Israel in eo: et factum est Gedeoni et omni domui ejus in ruinam. Licet enim ille hoc in honorem Dei fecerit, tamen quia non in loco quem Dominus elegerat, sed in sua illud voluit ponere civitate, quod utique lex veterat, non, ut putavit, elevationem consecuta exinde est domus ejus, sed eversionem. Et ut noverimus non diis alienis illud a Gedeone factum, statim sequitur: *Postquam autem mortuus est Gedeon, aversi sunt filii Israel, et fornicati sunt cum Baalim.* Ubi fornicati sunt in Ephod, nec aversi dicuntur, ut subaudiamus a Deo; nec Baalim, vel Astaroth aut aliquid idolum nominatur: ubi autem cum diis alienis, statim designantur Baalim, quod apud Hebræos pluralis numeri est, quod idola solet significare in Scriptura divina. Sicut etiam cum unum vitulum populus errans fecisset in eremo, dictum est: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti.*

XVII. Non solum vero divinum deferre honorem quibus non licet, sed et ambitiose honorare a sanctorum memorias ob captandam gloriam popularem, reprehensibile est. Arguit super his Dominus Pharisæos in Evangelio, teste beato Hieronymo, his verbis: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum* (Matth. xxiii, 29, 30). Dicit itaque præfatus doctor prudentissimo syllogismo, qui arguit eos filios esse homicidarum, dum ipsi opinione bonitatis et gloriæ in populo sepulcra ædificant prophetarum, quos majores eorum interfecerunt, et dicunt (In Matth. cap. 23): « Si fuissetis in illo tempore, non fecissemus ea quæ fecerunt patres nostri. Hoc autem etiam si sermone non dicant, opere loquuntur, ex eo quod ambitiose et magnifice ædificant memorias occisorum, quos a patribus suis esse jugulatos non negant. »

XVIII. Verum ne quis putet spernendum testimonium singulorum sanctorum, libet non unius hominis, sed unius Ecclesiæ hoc loco testimonium inserere, ex quo perspicue pateat quis antiquis fidelibus fuerit in divino honore cultus, vel quis amor erga memorias sanctorum. Denique Ecclesia Dei, quæ catholicis de passione Polycarpi inter cætera de veneratione sanctorum martyrum ita loquitur (Euseb. lib. iv, cap. 15): « Sed ille æmulus totius boni, et adversarius omnium justorum, postquam vidit quod et per martyrii gloriam et pro vitæ egregiæ virtutibus coronatus est, et per mortem præmia immortalitatis indeptus, satis agere cœpit ut reliquias ejus ad sepulturam nostris desiderantibus non concederet. Instigabatur ergo Niceta Herodis pater, frater autem Dalcæ, adire judicem, ut

peteret ab eo ne humandum concederet corpus; ne forte, inquit, relinquentes illum qui crucifixus est, Christiani hunc dolere incipiant; Judæis maximo ista machinantibus, qui et nostros in tantis oculis observarunt, ne eum flammis adhuc ardentibus raperent, ignorantes miscrriini quia neque Christum aliquando possumus derelinquere, qui mortem pro totius mundi salute sustinuit, neque alium quemquam colere, quippe qui verum Deum, et qui solus colendus sit, noverimus; martyres vero tanquam discipulos Domini diligamus et veneremur, quasi integre fidem magistro servantes et Domino, quorum nos quoque in fide et perseverantia charitatis optamus esse participes. Ubi autem vidit centurio tam obstinatam Judæorum contentionem, positum in medio ipsum corpus exussit; et ita nos postmodum ambusta ossa, pretiosissimis gemmis chariora, et omni auro probabiliora per ignem facta, collegimus, ac, sicut conveniebat ex more, condidimus. Quo in loco etiam nunc præstante Domino solemnnes agimus celebresque conventus; maxime quidem in die passionis ejus. Sed cum eorum memorias, qui prius passi fuerant, celebramus, ideo facimus, ut sequentium animi ad prædecessorum viam exemplis insignibus suscitentur. »

Hæc de Historiæ Ecclesiasticæ libro quarto sumpta, ut inter cæteras divini legis vel sanctorum Patrum auctoritates teneant locum. Cumque omnium una sententia sit, cultum religionis soli Deo deberi, quid superest fidelibus, nisi ut purgatis ab omni sumentorum profana servitate animis, totis viribus decertemus, quatenus veraciter illud quod scriptura est, dicere valeamus: *Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores, cujus aspectus insensato dat concupiscentiam, et diligit mortuæ imaginis effigiem sine anima. Malorum amatores sunt qui spem in talibus habent, et qui faciunt illos, et qui diligunt, et qui colunt.* Et iterum: *Nemo enim sibi similem homo poterit Deum fingere. Cum sit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior est enim ipse his quos colit: quia ipse quidem vixit, cum esset mortalis, illi autem nunquam* (Sap. xv, 4 seqq.).

XIX. Dicit forsitan aliquis non se putare imaginem quam adorat aliquid inesse divinum, sed tantummodo pro honore ejus, cujus effigies est, tali eam veneratione donare. Cui facile respondetur, quia si imago quam adorat, Deus non est, nequaquam veneranda est, quasi pro honore sanctorum, qui nequaquam divinos sibi arrogant honores, sicut multis jam supra testimoniis est ostensum. Illud quoque memoria dignum, quod, sicut memoratæ historiæ undecimus continet liber, destructis apud Alexandriam delubris ac simulacris idolorum, tantus fervor Christianitatis a dæmonibus ad Christum

BALUZII NOTÆ.

^a Sanctorum memorias, id est, templa, in quibus sanctorum corpora jacent sepulta, vel ubi solemnium eorum memoria agitur.

conversos inflammavit, ut unusquisque crucis Dominicæ signum in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingeret. O quam sincera religio! Crucis vexillum ubique pingebatur, non aliqua vultus humani similitudo; Deo scilicet hæc mirabiliter, etiam ipsis forsitan nescientibus, disponente. Si enim sanctorum imagines hi qui dæmonum cultum reliquerant venerari jubeantur, puto quod videretur eis non tam idola reliquisse, quam simulacra mutasse.

XX. Quod autem imagines apostolorum et ipsius Domini ob amorem potius et recordationem, quam ob religionis honorem, aut aliquam venerationem more gentilium, ab antiquis expressæ vel conservatæ sint, Eusebius Cæsariensis in libro septimo (Cap. 18) Ecclesiasticæ Historiæ ostendit, interserens hujusmodi narrationem, cum de his quæ apud Cæsaream Philippi gesta compererat aliqua perstrinxisset. Ait ergo: « Verum quia urbis hujus fecimus mentionem, justum videtur commemorare etiam illud in ea gestum, quod historia dignum duximus. Mulierem quam sanguinis profluvio laborantem a Salvatore curatam Evangelia tradiderunt, hujus urbis civem constat fuisse; domusque ejus in ea etiam nunc ostenditur. Pro foribus vero domus ipsius basis quædam in loco editiori collocata monstratur, in qua mulieris ipsius veluti genibus provolutæ palmasque suppliciter tendentis imago ære videtur expressa. Astat vero alia ære nihilominus fusa statua, habitu viri, stola compe circumdati, et dexteram mulieri porrigentis. Hujus ad pedem statuæ, e basi herba quædam nova specie nascitur; quæ cum exorta fuerit, excrescere usque ad stolæ illius ærei indumenti simbriam solet; quam cum summo vertice crescens herba contigerit, vires inde ad depellendos omnes morbos languoresque conquirat; ita ut quæcumque illa fuerit infirmitas corporis, haustu exiguo madefacti salutaris graminis depellatur, nihil omnino virium gerens, si antequam æræ simbriciæ summitatem crescendo contigerit, decerpatur. Hanc statuam ad similitudinem vultus Jesu formatam tradebant: quæ permansit ad nostra usque tempora, sicut oculis nostris ipsi inspeximus. Et nihil mirum, si hi qui ex gentibus crediderant pro beneficiis quæ a Salvatore fuerant consecuti, hujusmodi velut munus videbantur offerre; cum videamus etiam nunc et apostolorum Petri vel Pauli et ipsius Salvatoris imagines designari, tabulasque depingi; sed et antiquas ipsorum imagines a quibusdam conservatas nos vidimus. Quod mihi videtur ex gentili consuetudine indifferenter observatum, quod ita soleant honorare quos honore dignos duxerint: insignia etenim veterum reservari ad posterorum memoriam, illorum honoris, horum vero amoris indicium est. Denique et Jacobi cathedra, qui primus in terris episcopus ab ipso Salvatore et ab apostolis in Hierosolymis est electus, quemque fratrem Christi volumina designant, usque in hodiernum inibi conservatur. Ita in ea sedent omnes qui

usque ad præsens tempus sedis illius sacerdotium sortiuntur. » Hactenus Eusebius.

XXI. Beda quoque, Anglorum gentis homo, et suo tempore divinis litteris non mediocriter imbutus, cum de mari quod in templo Domini a Salomone factum est pertractaret, intulit post hæc verba: « Notandum sane quia sunt qui putant lege Dei prohibitum, ne vel hominum vel quorumlibet animalium sive rerum similitudines sculparamus, aut depingamus in Ecclesia, vel alio quolibet loco; eo quod in Decalogo legis dixerit: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, et quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra.* Qui nequaquam hoc putarent, si vel Salomonis opus ad memoriam revocassent, quo et in templo intus palmas fuit et cherubim, cum variis cælaturis, et in columnis illius mala granata et retes, in mari quoque æneo duodecim boves, et sculpturas histriatas, sed et in vasibus laterum, ut in sequentibus legitur, leones cum bobus, palmas, axes et rotas, cum cherubim et vario picturarum genere fecit; vel certè ipsius Moysi opera considerassent, qui, jubente Domino, et cherubim prius in propitiatorio, et postea serpentem fecit æneum in eremo, cujus intuitu populus a ferarum serpentium veneno salvaretur. Si enim licebat serpentem exaltari æneum in ligno, quem aspicientes filii Israel viverent; cur non licet exaltationem Domini Salvatoris in cruce, qua mortem vicit, ad memoriam fidelibus depingendo reduci; vel ad alia ejus miracula et sanationes, quibus de eodem mortis auctore mirabiliter triumphavit; cum horum aspectus multum sæpe compunctionis soleat præstare contuentibus, et eis quoque qui litteras ignorant, quasi vivam Dominicæ historiæ pandere lectionem? Nam et pictura Græce ζωγραφία, id est viva scriptura vocatur. Si licuit duodecim boves æneos facere, qui mare superpositum ferentes quatuor mundi plagas terni respicerent; quid prohibet duodecim apostolos pingere, quomodo euntes, omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, viva ut dixerim præ oculis omnium designari scriptura? Si contra legem non fuit in eodem mari sculpturas historiatas in gyro decem cubitorum fieri; quomodo legi contrarium putabitur, si historias sanctorum ac martyrum Christi sculparamus sive pingamus in tabulis, qui per custodiam divinæ legis ad gloriam meruerunt æternæ retributionis attingere? Verum si diligentius verba legis attendamus, forte patebit non interdictum imagines rerum aut animalium facere, sed hæc idololatriæ gratia facere omnimodis esse prohibitum. Denique dicturus in monte sancto Dominus: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, premissit: Non habebis deos alienos coram me.* Deinde subiunxit: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, et quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra.* Atque ita conclusit: *Non adorabis ea, neque*

coles (*Deut. v, 8, 9*). Quibus verbis aperte declaratur quod illæ similitudines fieri prohibentur ab hominibus, quæ in venerationem deorum alienorum facere solent impii, quæque ad colendum atque adorandum gentilitas errabunda reperit. Cæterum simpliciter hæc fieri nulla, ut reor, legis divinæ littera vetat. Alioquin et Dominus tentantibus se Pharisæis de tributo Cæsari reddendo, in quo nomen et imaginem Cæsaris expressam esse dicebant, nequaquam ita responderet: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*. Sed potius eorum corrigeret errorem, dicens: Non licet vobis in percussura auri vestri imaginem facere Cæsaris, quia talem sculpturam lex divina prohibet. Esset namque locus ut ostenso sibi numismate census hoc diceret, si in eo Cæsaris imago, cujus idololatriæ, et non ad iudicium magis regis potentis, esset formata. Hæc de præfati viri libello sumpsisse sufficiat.

XXII. Legimus vero ^a in Gestis beati Silvestri papæ, Constantinum imperatorem necdum fonte vitæ renatum, sanctorum apostolorum Petri et Pauli vultus ostensis a prædicto papa tabulis, in quibus utriusque apostoli effigies antiquitus ad memoriam expressa servalatur, sicut visione nocturna sibi ostensi fuerant, cognovisse et illico adorasse. Sed nunquid hac auctoritate Constantini adorare sancti alicujus imaginem debemus, cum idem imperator magis hoc ex consuetudine idololatriæ pestifera fecerit, quam ex consideratione verissimæ rationis, quam necdum ipse cognoverat? Et ne id præsumptivè astruere videamur, beati Ambrosii Mediolanensis episcopi, viri doctrina et sanctitate præcipui, auctoritatem inserimus: qui in revelatione quæ ei sanctorum martyrum Gervasii et Protasii fuit ostensa, refert beatum Paulum apostolum, qui illis duobus tacentibus loquebatur, ex recordatione picturæ ipsius agnovisse; nec tamen usquam scribit, non dicam picturam illius, sed ne præsentem quidem apostolum, ac secum loquentem, ullatenus adorasse. ^b Quemdam quoque presbyterum beatus Paulinus per epistolam acriter increpat, quoniam poposcerat ut ei suam et uxoris suæ picturam transmitteret, ut hos, quos absentes amabat, præsentibus eo modo semper haberet. ^c Forojuliensem etiam episcopum beatus papa Gregorius arguisse

A legitur, ideo quod imagines apostolorum de sua basilica eraserat ob superstitionem vulgi eas contra regulam fidei adorantis, ac non potius rationabili auctoritate ejusmodi errorem correxit, pictura illæsa ad posterorum memoriam permanente.

XXIII. Beatus vero Augustinus in libro de Civitate Dei x (Cap. 8) dixit inter cætera: « Legimus serpentis morsus mortiferos, ad pœnam justissimam peccatorum, in ligno exaltato atque prospecto æneo serpente sanatos, ut et populo subveniretur afflicto, et mors morte destructa, velut crucifixæ mortis similitudine signaretur: quem sane serpentem, propter facti memoriam reservatum, cum postea populus errans tanquam idolum colere cœpisset, Ezechias rex religiosa potestate Deo serviens, cum magna pietatis laude contrivit. » Idem etiam Pater in libro primo (Cap. 10) de Concordia Evangelistarum, quem contra paganos edidit, disputat de illis qui Dominum Jesum Christum dicebant epistolari sermone librum scripsisse, et Petro ac Paulo tradidisse, et dicit: « Cum enim vellent tale aliquid fingere Christum scripsisse ad discipulos suos, cogitaverunt ad quos potissimum scribere potuisse facile crederetur, tanquam ad illos qui ei familiaris adhæsisent, quibus illud quasi secretum digne committeretur. Et occurrit eis Petrus et Paulus. Credo quod pluribus locis simul eos cum illo pictos viderent, quia merita Petri et Pauli etiam propter eundem passionis diem celebrius solemniter Roma commendat: et sic omnino errare meruerunt qui Christum et apostolos ejus non in sanctis codicibus, sed in pictis parietibus quæsierunt. » Hæc sanctus Augustinus. Ex quibus manifeste colligitur, quia si serpentem æneum quem Deus fieri præcepit, quoniam errans populus tanquam idolum colere cœpit, Ezechias religiosus rex cum magna pietatis laude contrivit; multo religiosius sanctorum imagines (ipsis quoque sanctis faventibus, qui ob sui honorem cum divinæ religionis contemptu, eas adorari more idolorum indignantissime ferunt) omni genere conterendæ et usque ad pulverem sunt eradendæ; præsertim cum non illas fieri Deus jusserit, sed humanus sensus excogitaverit.

XXIV. Quod autem Deus castius absque simulacris veneretur, testis est etiam Quintus Lucilius Balbus gentilis philosophus; sicut præfatus doctor

BALUZII NOTÆ.

^a *In Gestis beati Sylvestri*. Hunc quoque locum laudat Carolus Magnus in Capitulari de non adorandis imaginibus lib. II, cap. 13, itemque synodus Parisiensis habita anno 824, et Walafridus Strabo in capite octavo libri de rebus ad Ecclesiam pertinentibus. Verum Carolus Magnus censet librum illum Actuum beati Silvestri, ubi de imaginibus Constantino imperatori delatis scribitur, nullius esse auctoritatis, eo quod inter catholicos libros recensitus non sit in Decretali Gelasii.

^b *Quemdam presbyterum*. Sulpitium Severum Primiaticensem presbyterum, ut patet ex epistola octava Paulini ad Severum, in qua sic scriptum est: « Quid enim tibi de illa petitione respondeam, qua imagines nostras pingi tibi mittique jussisti? Obsc-

cro itaque te per viscera charitatis, quæ amoris veri solatia de inanibus formis petis? » Verum istud nihil facit adversus adoratores imaginum. Nam Severus imagines Paulini et Therasiæ postularat, non tanquam adoraturus, sed ut quos absentes amabat, præsentibus eo modo semper haberet ut etiam agnoscat Agobardus. Neque vero puto quemquam velle culpæ hunc affectum.

^c *Forojuliensem episcopum*. Puto memoria lapsum Agobardum, proque Sereno Massiliensi episcopo, quem variis epistolis objurgavit Gregorius ob fractas imagines, Forojuliensem episcopum dixisse. Vide S. Gregorium lib. VII, indictione 2, epist. 103, et lib. IX, indict. 4, epist. 9.

in quarto de Civitate Dei libro (Cap. 30) eum disputantem inserit his verbis : « Videtisne igitur ut a physicis rebus bene atque utiliter inventis ratio sit tracta ad commentitios et fictos deos ? Quæ res genuit falsas opiniones, erroresque turbulentos, et superstitiones pene aniles. Et formæ enim nobis deorum, et ætas, et vestitus, ornatusque noti sunt ; genera præterea, conjugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanæ. Nam et perturbatis animis inducuntur. Accepimus etiam deorum cupiditates, ægritudines, iracundias. Nec vero, ut fabulæ ferunt, dii bellis præliisque caruerunt. Nec solum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alii dii ex alia parte defenderent, sed etiam ut cum Titanis aut cum Gigantibus sua propria bella gesserunt. Hæc et dicuntur et creduntur stultissime, et plena sunt vanitatis, summæque levitatis. Ecce interim quæ confitentur qui defendunt deos gentium. Deinde cum hæc ad superstitionem pertinere dicat, ad religionem vero quam ipse secundum Stoicos videtur dicere. Non enim philosophi solum, inquit, verum etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur, inquit, et immolabant, ut sui sibi liberi superstites essent, supersticiosi sunt appellati. Quis non intelligat eum conari, dum consuetudinem civitatis timet, religionem laudare majorum, eamque a superstitione sejungere velle, sed quomodo id possit non invenire ? Si enim a majoribus illi sunt appellati supersticiosi, qui totos dies precabantur et immolabant, nunquid et illi qui instituerunt quod iste reprehendit, deorum simulacra diversa ætate et veste distincta, deorum genera, conjugia, cognationes ? Hæc utique cum tanquam superstitionis culpantur, implicat ista culpa majores talium simulacrorum institutores atque cultores. » Et post pauca (Cap. 31) : « Dicit etiam, inquit, idem auctor acutissimus atque doctissimus, quod si soli ei videantur animadvertisse quid esset Deus, qui crediderunt eum esse animam motu ac ratione mundum gubernantem ; ac per hoc etsi nondum tenebat quod veritas habet (Deus enim verus, non anima, sed animæ quoque est effector, et conditor), tamen si contra præjudicia consuetudinis liber esse posset, unum Deum colendum fateretur, atque suaderet, motu ac ratione mundum gubernantem, ut ea cum illo de hac re quæstio remaneret, quod eum diceret esse animam, non potius et animæ creatorem. Dicit etiam antiquos Romanos plus quam annos centum et septuaginta deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc remansisset, castius dii observarentur. Cujus sententiæ suæ testem adhiberet inter cætera etiam gentem Judæam. Nec dubitat eum locum ita concludere, ut dicat qui primi simulacra deorum populis posuerunt, eos civitatibus suis metum ademisisse, et errorem addidisse ; prudenter existimans deos facile posse in simulacrorum stoliditate contemni. »

XXV. Dicit etiam beatus Augustinus in Ebello de

vera Religione, ad percipiendam veritatem nihil magis impedire, quam vitam libidini deditam, et falsas imaginationes rerum sensibilibus, quæ nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressæ varias opiniones erroresque generant ; nec errorem ullum in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam, aut corpus, aut phantasmata sua, quæ nihil sunt aliud, quam de specie corporis corporeo sensu attracta figmenta. Non ergo creaturæ potius quam creatori serviamus, nec evanescamus in cogitationibus nostris. Hæc perfecta religio est. Ait etiam (Cap. 25). « Cum enim Ecclesia catholica per totum orbem diffusa atque fundata sit, nec miracula illa in nostra tempora durare permessa sunt, ne anima semper visibilia quæreret, et eorum consuetudine frigeret genus humanum, quorum novitate flagravit. » Item ibi (Cap. 33, 34) : « Animus perverse judicat cui ad contemplandam summam pulchritudinem mens non oculus factus est. Ille vult mentem convertere ad corpora, oculos ad Deum. Querit enim intelligere carnalia, et videre spiritalia : quod fieri non potest. Quare ista perversitas corrigenda est, quia nisi fecerit quod sursum est deorsum, et quod deorsum est sursum, regno cælorum aptus non erit. Non ergo summa quæramus in infimis, nec ipsis infimis inhæreamus. Judicemus ea, ne cum ipsis judicemur ; id est, tantum eis tribuamus, quantum species meretur extrema ; ne cum in novissimis prima quærimus, a primis inter novissima numeremur. » Item ipse (Cap. 55) : « Non sit nobis religio, cultus hominum mortuorum : quia si pie vixerunt, non sic habentur ut tales quarant honores ; sed illum a nobis coli volunt, quo illuminante lætantur meritum sui nos esse consortes. Honorant ergo sunt propter imitationem, non adorant propter religionem. Non sit nobis religio humanorum operum cultus. Meliores enim sunt ipsi artifices, qui talia fabricantur, quos tamen colere non debemus. Non sit nobis religio in phantasmatis nostris. Melius est enim quaecunque verum, quam omne quiddid pro arbitrio fingi potest. Et tamen animam ipsam, quamvis anima vera sit, cum falsa imaginatur, colere non debemus. Melior est vera stipula, quam lux inani cogitatione pro suspicantis voluntate formata. Et tamen stipulam quam sentimus et tangimus, dementis est credere colendam. » Idem in epistola ad Consentium dicit (Epist. 85) : « Cogitationis carnalis compositionem vanumque figmentum ubi veneratio labefactare incipit, continuo illo intus adjuvante atque illuminante qui cum talibus idolis in corde nostro habitare non vult, ita ista confringere atque a fide nostra quodammodo excutere festinemus, ut ne pulverem quidem ullum talium phantasmatum illic remanere patiamur. »

XXVI. Quod vere temeritatis offensam incurrat, qui aliquid divinum in sacrilegos ritus usurpat, testatur idem doctor in epistola ad Januarium, ita dicens (Epist. 119, cap. 20) : « Qui de paginis evangelicis sortes legunt, etsi optandum est ut hæc po-

tius faciant, quam ad dæmonia consulenda concurrant, tamen etiam ista mihi displicet consuetudo, ad negotia sæcularia et ad vitæ hujus vanitatem propter aliam vitam loquentia oracula divina velle convertere. » Sic consimile quid beatus Hieronymus loquitur, cum verba Domini illa tractaret, quæ ita se habent: « Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant simbrias. Pittaciola, inquit, illa decalogi phylacteria vocabant: quod quicumque habuisset ea, quasi ob custodiam et munimentum sui haberet; non intelligentibus Pharisæis quod hæc in corde portanda sint, non in corpore: alioquin et armaria et arcæ habent libros, et Dei notitiam non habent. Hoc apud nos superstiosæ mulierculæ in parvulis evangelii, in crucis ligno, et in istiusmodi rebus (qui habent quidem zelum Dei, sed non juxta scientiam) usque hodie faciunt. »

XXVII. « De talibus institutis (ut beati quoque Leonis papæ verba ponamus [Serm. 7 in Nat. Dom.]) etiam illa generatur impietas, ut sol inchoatione diurnæ lucis exurgens, a quibusdam insipientioribus de locis eminentioribus adoretur: quod nonnulli etiam Christiani adeo se religiose facere putant, ut priusquam ad beati Petri apostoli basilicam, quæ uni Deo vero et vivo dedicata est, perveniant, superatis gradibus, quibus ad suggestum aræ superioris ascenditur, converso corpore ad nascentem se solem reflectant, et curvatis cervicibus in honorem se splendidi orbis inclinent: quod fieri partim ignorantie vitio, partim paganitatis spiritu, multum tabescimus et dolemus. Quia etsi quidam forte creaturam potius pulchri luminis, quam ipsum lumen, quod est creatura, venerantur; abstinendum tamen est ab ipsa specie hujus officii; quam cum in nostris invenit qui deorum cultum reliquit, nonne hanc secum partem opinionis vetustæ tanquam probabilem retentabit, quam Christianis et impiis viderit esse communem? Abjiciatur ergo a consuetudine fidelium damnanda perversitas, nec honor uni Deo debitus, eorum ritibus, qui creaturis serviunt, miscatur. Dicit enim Scriptura divina: *Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies.* Et beatus Job, homo sine querela, ut ait Dominus, et continens se ab omni re mala: *Nunquid vidi, inquit, solem, cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et letatum est in abscondito cornu, et osculatus sum manum meam, quod est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum.* Quid est autem sol, vel quid est luna, nisi visibilis creaturæ et corporeæ lucis elementa, quorum unus majoris claritatis, aliud minoris est luminis? Sicut enim alia diurna, alia nocturna sunt tempora, ita diversam in luminaribus qualitatem Creator instituit; cum tamen prius quam hæc fierent, et dies sine solis officio, et noctes sine lunæ ministerio præcessissent. Sed condebantur ista ad faciendam hominis utilitatem, ut rationale animal, nec in distinctione mensium, nec in recursu annorum, nec in enumeratione temporum falleretur; cum per inæqualium horarum impares moras, et dissimilium or-

atum signa manifesta, et annos sol concluderet, et menses luna renovaret. Quarto namque, ut legimus, die dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento cæli, et luceant super terram, et dividant inter diem et noctem, et sint in signa et tempora, et in dies et in annos, et sint in firmamento cæli, et luceant super terram.* Expergiscere, o homo, et dignitatem tuæ agnosce naturæ. Recordare te factum ad imaginem Dei quæ etsi in Adam corrupta, in Christo tamen est reformata. Utere quomodo utendum est visibilibus creaturis, sicut uteris terra, mari, cælo, fontibus, atque fluminibus; et quidquid in eis pulchrum atque mirabile est, refer ad laudem et gloriam conditoris. Noli esse deditus ei lumini, quo volucres et serpentes, quo bestię et pecudes, quo muscæ delectantur, et vermes. Lucein corpoream sensu tange corporeo; et toto mentis affectu illud verum lumen amplectere quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et de quo dicit Propheta: *Accedite ad eum, et illuminamini, et vultus vestri non erubescunt.* Si enim templum Dei sumus, et spiritus Dei habitat in nobis; plus est quod fidelis quisque in suo habet animo, quam quod miratur in cælo. Non itaque vobis, dilectissimi, hoc aut indicimus, aut suademus, ut despiciatis opera Dei, aut contrarium aliquid fidei vestræ in his quæ Deus bonus bona condidit æstimetis; sed ut omni creaturarum specie et universo mundi hujus ornatu rationaliter et temperanter utamini. *Quæ enim videntur, sicut ait Apostolus, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt.* Unde quia ad præsentia sumus nati, ad futura autem renati; non temporalibus bonis dediti, sed æternis simus intenti. Et ut spem nostram possimus propius intueri, in ipso sacramento natalis Domini cogitemus quid naturæ nostræ gratia divina contulerit. Audiamus Apostolum dicentem: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum Christus apparuit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.* »

XXVIII. In quibus beati papæ et orthodoxi doctoris verbis sumnoperere pensandum est, quia si opera manuum Dei non sunt adoranda et colenda, nec in honorem Deo; quanto magis opera manuum hominum non sunt adoranda et colenda, nec in honorem eorum quorum similitudines esse dicuntur? Nam si ulla imago esset adoranda vel colenda, creatoris potius esset quam creaturæ. Nempe hominem fecit Deus ad imaginem et similitudinem Dei. Homo autem facere non potest quidquam, in quo sit similitudo hominis in mente ratione. Nam si exprimit utcumque sculpendo vel pingendo aliquam similitudinem corporis aut membrorum; hoc utique exprimit quod minimum est in homine, non quod maximum. Certe si adorandi fuissent homines, vivi magis quam picti, id est, ubi similitudinem habent Dei, non ubi pecorum, vel, quod verius est, lapidum sive lignorum, vita, sensu et ratione carentium. Dicit de his beatus Augustinus hoc modo in libro de vera Religione (Cap. 5): « Justi autem

homines. et in uno Deo habentes omnia gaudia sua, A tur ipsis, quia hoc sunt et ipsi. » Hactenus beatus Augustinus. Quando per eorum facta Deus benedixit, congratulando laudantibus. Cum vero ipsi tanquam ipsi laudantur, corrigunt errantes quos possunt; quos autem non possunt, non eis congratulantur, et ab illo vitio corrigi volunt. Quibus similes vel etiam mundiores atque sanctiores si sunt boni angeli, et omnia sancta Dei ministeria, quid metuimus ne aliquem illorum offendamus, si non superstitiosi fuimus, cum ipsis adjuvantibus ad unum Deum tendentes, et ei uni religantes animas nostras, unde religio dicta creditur, omni superstitione careamus? » Et quibusdam interpositis : « Religet ergo, inquit, nos religio uni omnipotenti Deo : quia inter mentem nostram, qua illum intelligimus Patrem et veritatem, id est, lucem interiorem, et illum, nulla interposita B creatura est. »

XXIX. In libro xxii (Cap. 10) de Civitate Dei : « Faciunt autem mirabilia martyres, vel potius Deus aut cooperantibus aut orantibus eis, ut fides illa proficiat, qua eos, non deos nostros esse, sed unum Deum nobiscum habere credamus. Deique pagani diis suis et templa statuerunt, et ædificaverunt aras, et sacerdotes instituerunt, et sacrificia fecerunt. Nos autem martyribus nostris non templa sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus, fabricamus. Nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus martyribus, sed uni Deo et martyrum et nostri sacrificium immolamus; ad quod sacrificium, sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicerunt, suo loco C et ordine nominantur; non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Deo quippe, non ipsis, sacrificat, quamvis in memoria sacrificet eorum; quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium, corpus est Christi, quod non offer-

BALUZII NOTÆ.

^a *Libro Sacramentorum.* Intelligit Librum Sacramentorum sancti Gregorii, cujus exemplum habemus in illo quem vlr clariss. Hugo Menardus monachus Benedictinus edidit in hac urbe Parisiensi ante hos viginti annos. Et ipse quidem existimavit esse ipsum Librum Sacramentorum sancti Gregorii. Sed nobis longe aliud persuasum est. Nam in officio ferie quartæ post Palmas, exstat mentio disertæ imperii Francorum quod evincit hunc codicem esse scriptum post annum 800, atque adeo non esse librum sancti Gregorii. Quod fugisse miror Menardum, qui in præfatione sua hinc quoque auctoritatem conciliare conatur huic codici, quod scriptus sit, ut ipse ait, ante Caroli Magni imperium, cum in illo nulla sit imperatoris mentio. Libri istius Sacramentorum vetus jam erat usus in Ecclesia Romana, adeoque in Gallicana. Nam Gelasius papa hujusmodi librum scripserat, in epitomen postea redactum a Gregorio Magno, ut docet Joannes Diaconus in Vita ejusdem Gregorii, prout citatur a Bernone Augiensi in cap. primo libri De quibusdam rebus ad missam spectantibus, « Sed et Gelasianum codicem de Missarum solemnibus, inquit Joannes, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla superadjiciens, in unius libelli volumine coarctavit : quod volumen Librum Sacramentorum prætitulavit. » Sed et in veteri codice ms. monasterii Rivipullensis in Catalonia sic legitur : « Incipit Liber Sacramentorum, editus a sanc-

tur ipsis, quia hoc sunt et ipsi. » Hactenus beatus Augustinus.

XXX. Hæc est sincera religio, hic mos catholicus, hæc antiqua Patrum traditio, sicut etiam ex ^a Libro Sacramentorum, quem Romana tenet Ecclesia, facile comprobatur. Hunc venerationis modum qui supergreditur, aut relinquit, contemnit disciplinam Patris sui, dimittitque legem matris suæ. Ideo nec gratia capiti ejus addetur, nec torques collo. Teneatur itaque via regia. Hanc docuerunt apostoli, Ecclesiæ magistri; hanc tenuerunt arietes gregis. Dei ovis enim relinquens pastorem, aberrans a via qua præcedit aries, hæret in sentibus, devoratur a lupis. Soli Domino offeramus gloriam et honorem, nec cum simulacris fornicemur, his effecti similes de quibus Deus dicit : *Ego quoque contrivi cor eorum fornicans et recedens a me, et oculos per res varias fornicantes.* Et apostolus Petrus : *Oculos habentes plenos adulterii, et incessabilis delicti.* Hierusalem quoque fornicata dicitur cum filiis Chæthæorum, videns illos in pariete depictos. Adoretur, colatur, veneretur a fidelibus Deus; illi soli sacrificetur, vel mysterio corporis et sanguinis, quo sumus redempti; vel in sacrificio cordis contriti et humiliati. Angeli vel homines sancti amentur, honorentur, charitate, non servitute. Non eis corpus Christi offeratur, cum sint hoc et ipsi. ^b Non ponamus spem nostram in homine, sed in Deo; ne forte redundet in nos illud propheticum : *Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus.* Quod catholici doctores Ecclesiæ etiam in illos redundasse confirmant, qui Dominum Jesum Christum purum hominem fuisse credebant, non etiam Deum, et idcirco erant confidentes in homine, ac per hoc maledicti.

XXXI. Nemo se fallat, nemo se seducat, nemo

to Gelasio papa Romano, emendatus et breviatus a beato Gregorio papa sedis apostolicæ. » Vide præfationem Menardi in eum quem diximus Librum Sacramentorum. Sacramentarium vocatur in libro vii, Capitular. cap. 305.

^b *Non ponamus spem n. in hom.* Quid? An damnat invocationem sanctorum? Non arbitrator. Tum enim persuasum omnibus erat invocari debere sanctos, eos vero plurimum posse pro nobis apud Deum: quod et ipse Agobardus scribit in capite sequenti. Intelligit ergo sanctos non esse adorandos, cum et ipsi homines sint; exemplo haud dubie Petri apostoli, ad cujus pedes cum Cornelius procidisset, eum adoraturus, incanduit Petrus, et dixit : *Surge : nam et ego homo sum.* Quem locum adduxit etiam Hieronymus adversus capitalem martyrum hostem Vigilantium, dicens : « Quis enim, o insanum caput, aliquando martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum? Nonne Paulus et Barnabas, cum Lycaonibus Jupiter et Mercurius putarentur, et eis vellent hostias immolare, sciderunt vestimenta sua, et se homines esse dixerunt? non quod meliores non essent olim mortuis hominibus Jove atque Mercurio, sed quod sub gentilitatis errore honor eis Deo debitus deferretur. Quod et de Petro legimus; qui Cornelium se adorare cupientem manu sublevavit et dixit : *Surge : nam et ego homo sum.* » Vide Hincmarum in epistola secunda ad Carolum Calvum regem, cap. 8.

se circumveniat. Quicumque aliquam picturam, vel A
fusilem sive ductilem adorat statuam, non exhibet
cultum Deo; non honorat angelos vel homines
sanctos, sed simulacra veneratur. Agit hoc nimi-
rum versutus et callidus humani generis inimicus,
ut sub prætextu honoris sanctorum rursus idola in-
troducatur, rursus per diversas effigies adoretur; ut
avertat nos ab spiritalibus, ad carnalia vero demer-
gat; ac per omnia simus digni ab Apostolo audire :
*O insensati, quis vos fascinavit? Et : Sic stulti estis,
ut cum spiritu cæperitis, nunc carne consummemini?
Ita enim Satanas, sicut dicit idem Apostolus,
transfiguratur se in angelum lucis. Denique comessa-
tiones et ebrietates introducit sub nomine charitatis,
superbiam et duritiam inflexibilem constantiam imp-
perturbati animi esse simulat, cæcumque furorem B
zeli rectitudinem vocat. Ideo dicit Joannes aposto-
lus : Nolite omni spiritui credere, sed probate spi-
ritus, utrum ex Deo sint. Aspicimus picturam
quasi picturam, vita, sensu, et ratione carentem.
Pascatur hac visione oculus. Deum vero veneretur
animus, qui et sanctis suis victoriæ coronam, et nobis
intercessionis eorum tribuit adiutoria.*

XXXII. Habuerunt namque et antiqui sanctorum
imagines vel pictas, vel sculptas, sicut etiam supe-
rius est ostensum; sed causa historiæ, ad recordan-
dum, non ad colendum; ut, verbi gratia, a gesta
synodalia, ubi pingebantur catholici veritate fulsi
et victores, hæretici autem pravi dogmatis men-
daciis detectis convicti et expulsi, ob recordationem
firmitatis catholicæ fidei, juxta morem bellorum
tum externorum cum civilium ad memoriam rei
gestæ; sicut et in multis locis videmus. Sed nullus
antiquorum catholicorum unquam eas colendas vel
adorandas fore existimavit.

XXXIII. Nunc autem error invalescendo tam
perspicuus factus est, ut idololatriæ vel b Anthropo-
morphitarum hæresi propinquum aut simile sit ad-
orare figmenta, et spem in eis habere. At quæ hu-
jus erroris causa? Fides de corde ablata, tota fi-
ducia in rebus visibilibus collocata. Sicut autem
videntes pictos armatos viros, vel agriculturæ in-
tentos, sive metentes, vel vindemiantes, seu stan-
tes in navibus pisces, et retia jaculantes, nec
non venatores venabilibus extensis, cum canibus c-
preas cervosque persequentes, nec augmentum exer-
citus, nec adiutorium annui operis, vel acervos
tritici, seu rivulos musti, nec pisces, capreas et
sues ab illis nos accepturos speramus; ita quoque,
si viderimus pennatos angelos pictos, prædicantes D

BALUZII NOTÆ.

* *Gesta synodalia* Hinc discimus, illic solitos olim
pingi consessus episcoporum, ubi habita fuerant con-
cilia, ut tantæ rei memoria inhæreret animis morta-
lium, fidemque faceret erroris prostrati.

b *Anthropomorphit. hæresi.* Hos Epiphanius in hæ-
resi LXX *Audianos* vocans, non inter hæreticos re-
censet, sed inter schismaticos, dans veniam rusticita-
ti. Nam eorum error hic erat, ut Deum sibi fin-
gerent humana specie, secundum quam creaverit
hominem ad imaginem et similitudinem suam. Tum

A apostolos, martyres tormenta patientes, nullum ab
imaginibus quas aspicimus auxilium sperare debe-
mus; quia nec male possunt facere, nec bene. Recte
nimirum, ob hujusmodi evacuandam superstitionem,
ab e orthodoxis patribus definitum est picturas in
Ecclesia fieri non debere : *Ne quod colitur et ado-
ratur, in parietibus depingatur.*

XXXIV. Illud vero qua præsumptione fit, ut sine
basilica, sine altari, absque sanctorum reliquiis,
super hujusmodi figmenta missæ celebrentur; cum
sancti Patres in concilio Carthaginensi statuerint
(*Cod. Canon. Eccl. Afric., tit. 85*): « Ut altaria
quæ passim per agros aut vias tanquam memoriæ
martyrum construuntur, in quibus nullum corpus
aut reliquæ martyrum conditæ probantur, ab epi-
scopis qui iisdem locis præsent, si fieri potest, ever-
tantur. Si autem hoc per tumultus populares non
sinitur, plebes tamen admoncantur, ne illa loca fre-
quentent; ut qui recte sapiunt, nulla sibi superstitione
devicti teneantur; et omnino nulla memoria mar-
tyrum probabiliter acceptetur, nisi ubi corpus aut
aliquæ reliquæ sunt, aut origo alicujus habitationis,
vel possessionis, vel passionis fidelissima origine
traditur. Nam quæ per somnia et inanes quasi reve-
lationes quorumlibet hominum ulicunque constituuntur
altaria, omnimodo improbantur. » Fuerunt illis
diebus sufficientia hæc statuta. Necdum enim error
emerserat, quo nunc de carbonibus, minioque, vel
sinopide figuratæ effigies, sanctæ imagines voca-
rentur, et adorandæ prædicarentur.

C XXXV. Nec iterum ad sua latibula fraudulenta
recurrat astutia, ut dicat se non imagines saucto-
rum adorare, sed sanctos. Clamat enim Deus : *Glo-
riam meam alteri non dabo, nec laudem meam scul-
ptilibus.* Et Apostolus de Domino nostro mediatore
Dei et hominum homine Christo Jesu : *Propter quod
et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est
super omne nomen.* Quale vero hoc nomen sit, con-
sequenter exponit : *Ut in nomine Jesu omne genu
flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum, et
omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus
in gloria est Dei Patris.* Hanc potestatem, laudem,
dominationem, hoc nomen quod est super omne
nomen, nullus sanctus angelus, nullus sanctus homo
sibi usurpat. Angelus enim qui usurpavit, vel homo
quem usurpare suavit, uterque corrui. Si autem
aliquis homo adoratur, vel angelus, præter eum qui
et Deus et homo et summi esse consilii angelus, Pro-
pheta testante, perhibetur, non est aliud nomen
quod sit vel super hoc nomen quod est super omne

Pascha, more Judæorum, luna XIV celebrari debere
aiebant. Ejus sectæ auctor Audæus e Mesopotamia,
vir plane sanctus, ac prisci moris, ut constat ex
eodem Epiphanio. Vide Prædestinatum, libro 1,
cap. 50.

c *Orthodoxis Patribus,* episcopis in synodo Elibe-
ritana congregatis circa annum 305, qui picturas
decreverunt in Ecclesia esse non debere : « Ne quod
colitur et adoratur, in parietibus depingatur; » qui
canon mire torsit ingenia hominum eruditorum.

nomen, aut æquale illi. Sed quia nullus Deo æqualis, ^A super omne nomen; ne si alteri hunc honorem tribuimus, alieni judicemur a Deo, et dimittamur secundum desideria cordis nostri ire in adiuvationibus nostris.

Finit de Picturis Agobardus episcopus.

LIBER

DE DISPENSATIONE ECCLESIASTICARUM RERUM.

I. Significavit mihi fidelis ac veneranda dilectio tua, quod clari et honorati viri per ^a Septimaniam et ^b Provinciam consistentes, de me incessanter obtrectando loquantur; quanquam nec cæteris parcant, dicentes movisse nos, ac præcipue me, inauditam contentionem atque discordiam, pro ecclesiasticis rebus; idque inter eos, non solum detrahendo, sed et comminando, et versutiarum insidias machinando, omnibus modis ac sine intermissione agitari. Ais etiam nullam eos satisfactionem vel excusationem velle recipere: sed si qua illis rationabiliter, satisfaciendi gratia, a quolibet opposita fuerint, sera hæc et nuper adinventæ calumniari. Cujus rei quoniam vult fraternitas tua puram cognoscere veritatem, qualiter videlicet motum asseveratumque fuerit, maxime de me, quantum vel qualiter in tali dispensatione interfuerim, audierim, vel suggesterim, scribo hæc tibi veraciter, prout vis a me. Ac primum ipse scire potes, me nunquam inter majores nostros et meliores nobis tanti loci vel honoris fuisse, ut aut inceptor discordiæ, aut pacis conciliator esse potuerim. Quippe qui, ut insuetus et timidus, inter tales ac tantos raro loqui valeam. Tamen, in quantum recordari queo, de quibus inquiris, ut ipse novi, faciam et te similiter nosse.

II. In illis diebus, quando sacer et religiosus dominus noster imperator evocato conventu ^c in Attiniaco agebat, strenue providens de omnibus uti-

litatibus commissorum sibi populorum, pervenit ad sublimiorem inquisitionem pernecessarii consilii, cupiens scilicet invenire, qualiter congruentissime profectum doctrinæ, et abolitionem negligentiarum sacerdotibus et cunctis honoratis suis commendare potuisset: quod utique laudabiliter inspirante Dei gratia quæsivit, eleganter invenit, fideliter ore suo annuntiavit. Quæ cuncta nunc replicare nimis prolixum est; quia et tunc ^d distinctis capitulis comprehensa sunt, et omnibus nota esse debent.

III. Hanc igitur rem cum miris tunc laudibus adhuc inchoatam magistri nostri efferrent, et præcipue venerandus senex ^e Adalardus, qui etiam dicebat se nunquam sublimius vel gloriosius causam profectus publici moveri et cogitari vidisse ^f a tempore regis Pippini usque ad diem illum; tantum ne respondentium et obedientium negligentia humiliaretur, addidit ipse et cæteri primores, dicentes omni concilio: Quidquid utile potuerit reperire sagacitas vestra ad cavenda peccata, ad vitanda pericula, ad erigendam religionem, ad illustrandam doctrinam, ad corroborandam fidem, ad excolendum studium sanctitatis, confidenter edicite, et ad explenda pariturum Deo dominum imperatorem minime dubitetis. Qui (quoniam, ut Scripturæ sacræ docent, peccata contrahunt infelicitates, perturbationes, clades et sterilitates in populos) tota sollicitudine curat, ut bona quidem statuendo, mala vero destruendo, obtineat una vobiscum apud Dominum, ut remotis adversis

BALUZII NOTÆ.

^a *Septimaniam.* Septimanicæ nomine hic, ut et apud Jonam Aurelianensem, intelligi puto, non solum primam Narbonensem, sed Urgellensem quoque dioccesim, quæ tum sub metropolitano Narbonensi erat. Nam in præceptis Ludovici Pii et Caroli Calvi, ecclesiæ et monasteria illius tractus accensentur Septimanicæ; ut alibi dictum est a nobis. Et constat Felicem episcopum Urgellensem, virum sanctissimæ vitæ, magis laborasse pro erudiendis in vera fide, ut putabat, plebibus sibi subjectis, quam cæteris populis Galliæ Narbonensis. Et tamen Jonas in libro primo de Cultu Imaginum ait: «Felix, cum multis apud Septimaniam cumclera haustum pestiferum propinaverit, eum tamen Galliæ Germanicæque, quantum in illo fuit, propinare voluit.» Porro Septimanicæ vocabulum recens, et sero repertum, nimirum post pulsos a Gothis Romanos, non a Biterra Septimanorum sumpsit originem, ut plerique putant, sed ab ea Septem Provinciarum portione quæ Gothis cesserat jure belli; quam Sidonius, hujus vocis auctor, ob hoc ipsum vocat Septimaniam Gothorum. Sed novam hanc de Septimanicæ vocabulo opinionem, quæ est

illustrissimi viri Petri de Marca, fuisse ipse exsecutus est in libro primo Marcæ Hispanicæ.

^b *Provinciam,* id est, secunda Narbonensis, quæ nunc quoque Provincia dicitur, vulgo *Provence.* Et ex epistola 67 Cypriani fortassis tentari posset jam tum sic dictam fuisse.

^c *In Attiniaco.* Synodum illam fuisse celebratam anno 822 mense Augusto tradit Eginhardus, itemque auctor Vitæ Ludovici Pii.

^d *Distinctis capitulis,* numero 28, editis in Attiniaco, quæ nunc quoque exstant. Assentior enim Sirmondo, qui de his capitulis hic agi putat.

^e *Adalardus,* abbas Corbeiensis; de quo vide quæ diximus ad librum de Baptismo Judaicorum mancipiorum.

^f *A tempore regis Pippini.* Nam in hujus aula educatus est Adalardus, ut supra diximus. Unde constat verissimum esse quod ait Agobardus, Adalardum tunc fuisse valde senem cum synodus illa habita est apud Attiniacum. Nam eum vocat *renerandum senem*; quod epitheton vulgo non tribuitur senibus, nisi qui ævi sunt longævi. Pippinus porro rex mortuus est anno 768.